

CÂY CỔ THỤ Ở HÀ TÂY

MỘT DI SẢN VĂN HOÁ CẦN ĐƯỢC BẢO TỒN

DẶNG VĂN TU

Ông bà ta xưa vốn gắn bó, sống hài hoà với thiên nhiên, thường rất chú ý đến việc trồng cây. Sách *Kiến văn tiểu lục* của Lê Quý Đôn chép rằng: "Ở các đền, miếu hay trồng cây quang lang, cây bồ quy và cây mộc miên (cây gạo). Chùa Phật hay trồng cây bồ đề. Đình làng hay trồng cây đa (cây đa), các bờ đê, ao chuôm nhiều nước, hay trồng cây vải". Tỉnh Hà Tây thuộc vùng đất cổ, được phù sa của sông Hồng, sông Tích, sông Đáy, sông Nhuệ bồi đắp, đất đai màu mỡ, khí hậu tương đối ôn hoà rất phù hợp với việc trồng và phát triển của cây cối. Số cây được trồng đã trở thành cổ thụ ở Hà Tây là khá lớn. Trải qua thời gian, cây cổ thụ gắn bó sâu sắc với con người qua những biến thiên, tạo nên nét đẹp hài hoà về cảnh quan, sự tốt lành về môi trường sinh thái. Cây đa, bến nước, sân đình đã trở nên thân thương, mang bản sắc văn hoá dân tộc. Tiếc thay, do tuổi cây đã quá cao (nên thành cổ thụ) và do nhiều yếu tố khác, nhiều cây cổ thụ đã và đang đứng trước nguy cơ bị mai một.

Trước thực tế đó, Sở Văn hoá - Thông tin Hà Tây đã phối hợp với các Sở Nông nghiệp và Phát triển nông thôn, Khoa học công nghệ, Tài nguyên môi trường của tỉnh tổ chức cuộc thi ảnh nghệ thuật *Cây cổ thụ trên đất Hà Tây*. Cuộc thi đã được Hội nghệ sĩ nhiếp ảnh Việt Nam bảo trợ. Đây là một hoạt động mở đầu cho những công việc lâu dài bảo tồn cây cổ thụ của tỉnh, được đồng bào anh chị em làm công tác nhiếp ảnh của tỉnh hưởng ứng.

Chỉ trong hơn một tháng, Ban tổ chức đã

thu được gần 900 tác phẩm ảnh của 87 tác giả. Đây là số lượng tác phẩm và tác giả tham gia cuộc thi lớn nhất trong những cuộc thi nhiếp ảnh được tổ chức ở tỉnh từ trước đến nay. Điều đáng trân trọng là, các tác giả đã rất công phu, dành thời gian, công sức, không quản đường xá xa xôi, đi về hầu khắp các địa phương có cây cổ thụ để chụp ảnh. Cuộc triển lãm đã thống kê được gần 20 loại cây có tuổi hàng trăm năm. Bên cạnh các cây cổ thụ thường gặp như: Đa, đề, gạo, muỗm, si, thị, sưa, còn có những cây cổ thụ ít thấy như: Dương xỉ thân gỗ, giàng giàng, lộc vừng ở Ba Vì, rặng duối cổ ở Đường Lâm, rừng lim mang dáng dấp đại ngàn bên ngôi đền Và, cây đa cổ ở cổng thành Sơn Tây, cây trôi cành lá sum sê một vùng rộng lớn ở Quốc Oai, hay như cây gạo thân gốc xù xì như một bon sai khổng lồ ở Quảng Phú Cầu (Ứng Hoà), và những cây thông có tuổi hàng trăm năm ở chùa Trăm Gian... Hoạt động này đã giúp cho đồng bào nhân dân ở các địa phương có thêm nhận thức đúng đắn và đầy đủ về giá trị của cây cổ thụ ở làng quê mình, từ đó càng thêm trân trọng, đề cao trách nhiệm của mình trong việc giữ gìn, bảo vệ cây.

Trong cuộc thi lần này, các tác giả không những đã dày công đi tìm cây cổ thụ, công phu lựa chọn bố cục, khuôn hình, góc độ, ánh sáng... để có những bức ảnh đẹp, mà còn tìm hiểu, sưu tầm những câu chuyện về cây gắn bó với cuộc sống con người. Các tác giả đã kể cho chúng ta nhiều câu chuyện rất thú vị. Chuyện đời cây nhưng cũng là chuyện đời người.

Rừng lim ở đền Và là giống gỗ quý thuộc hàng tứ thiết. Theo Lê Quý Đôn, giống cây lim: "Cây to đến mười ôm, sắc tía đen, rắn chắc như đá, dùng làm nhà cửa, chùa, quán, thuyền bè, đồ đạc. Thứ gỗ ấy sản xuất ở Sơn Tây, Nghệ An, là thứ cực tốt, thớ vân như cánh chim sẻ, không có bết giác chút nào". Rừng lim cổ thụ đã góp phần làm cho khung cảnh đền Và thêm thâm nghiêm - Ngôi đền này, được gọi là Đông Cung, thờ Tản Viên Sơn Thánh, đệ nhất phúc thần, là một trong vị thần tứ bất tử của dân tộc, vốn đã tồn nghiêm, càng trở nên linh thiêng trong tâm thức mọi người.

Cây gạo cổ thụ cao chất ngất ở ngôi đền xã Thống Nhất (Thường Tín), nơi thờ Đổng Sóc Thiên Vương có công trị thủy, trên cây có loài tầm gửi quý, tục truyền có thể dùng làm thang, sắc với một số vị thuốc chữa được nhiều bệnh.

Cây gạo ở bãi Tự nhiên, huyện Thường Tín, là một chứng tích của thiên tình sử giữa Chử Đồng Tử (cũng được tôn là một trong vị thần "tứ bất tử" của dân tộc) với nàng công chúa Tiên Dung, con gái vua Hùng. Nhưng rất tiếc là cây gạo này đã bị chết, nay chỉ còn lưu ảnh.

Rặng dưới cổ ở Đường Lâm, tương truyền xưa là chỗ buộc voi ngựa của Bố Cái đại vương Phùng Hưng (thế kỷ thứ VIII) và Ngô Vương Quyền (thế kỷ thứ X), như một minh chứng của đất Đường Lâm cổ kính, đất hai vua, hai vị anh hùng dân tộc có một không hai trong lịch sử.

Cây hoa sữa ở Phong Vân (Đông Thái, Ba Vi), theo tương truyền, khi Hồ Quý Ly xây thành Đa Bang đã trồng cây hoa sữa trong thành. Thành Đa Bang nay chỉ còn dấu tích nhưng cây hoa sữa thì vẫn còn đến tận ngày nay.

Theo lời kể của nhân dân làng Khúc Thủy (Thanh Oai), cây đa cổ thụ của làng có tên là cây đa Ba Đai. Xưa năm nào cây đa này ra thêm một đái (tựa như cân đai của đại quan trong triều), thì làng lại có người đỗ đại khoa. Cây đa Ba Đai trở thành một biểu tượng của sự hiển đạt về khoa bảng của làng.

Nhiều cây cổ thụ còn gắn với các sự kiện cách mạng. Cây dưới ở chùa làng Hạ Mỗ (Đan Phượng) là một chứng tích về nơi thực dân Pháp đã hành quyết nhà sư yêu nước Thanh Trang, năm 1899. Nhân dân lập bia tưởng niệm nhà sư. Cây dưới trong khuôn viên chùa cũng thuộc di tích lịch sử văn hoá.

Cây lộc vừng ở đồi Đông, thôn Tân Phong

(Phú Châu, Ba Vi) được nhân dân địa phương gọi là cây thiêng. Năm 1930, một tổ chức yêu nước cách mạng đã chôn giấu mìn, lựu đạn (những vũ khí để đánh Pháp) dưới gốc cây này.

Cây đa cổ thụ làng Phụng Châu (Chương Mỹ) có hàng trăm năm tuổi, nơi treo cờ đỏ sao vàng của đoàn quân khởi nghĩa cướp chính quyền ở Chúc Sơn năm 1945.

Cây đa trước trụ sở Ủy ban nhân dân xã Thượng Lâm (Mỹ Đức) có thể xem là một cây cổ thụ đẹp nhất vùng. Tháng 8/1945, cờ búa liềm và cờ đỏ sao vàng được cắm trên ngọn đa, tập hợp nhân dân hai xã Thượng Lâm, Đồng Tâm về đây mít tinh mừng chính quyền đã về tay nhân dân. Cây đa ở đền Đống (Tuy Lai, Mỹ Đức), trên ngọn có hốc to, sâu đến nửa người, trong có nước quanh năm không bao giờ cạn. Trong kháng chiến chống thực dân Pháp, trên ngọn cây này là trạm gác tiền tiêu của du kích xã. Theo lời kể của các cụ già ở địa phương, cây đa này đã 5 lần bị sét đánh, nhưng vẫn không bị chết.

Cây đa ba rễ ở Song Khê (Tam Hưng, Thanh Oai) là nơi đặt hòm thư bí mật của cán bộ cách mạng trong thời kỳ chống Pháp. Cây đa trước đình làng Hoà Xá (Ứng Hoà), thời kháng chiến chống Mỹ, đã chứng kiến hàng nghìn thanh niên mang truyền thống anh hùng của quê hương, với chiếc gậy Trường Sơn, lên đường đánh Mỹ.

Nhiều cây cổ thụ còn lưu dấu các sự kiện lịch sử về Chủ tịch Hồ Chí Minh trong những lần Người về thăm Hà Tây. Cây đa ở động Long Châu (Chương Mỹ) thuộc khu vực chùa Trầm - năm 1947 Bác đã đọc thư chúc Tết đồng bào chiến sĩ cả nước, được thu thanh, phát trên Đài Tiếng nói Việt Nam lúc đó đóng ở núi Trầm. Cây đa xóm Trung Thượng (Ba Trại, Ba Vi) gần 200 năm tuổi - mùa hè năm 1957, Bác đã dùng chân, nghỉ dưới gốc đa này, từ đó nhân dân đặt tên là cây đa Bác Hồ. Dưới bóng cây đa trên công trường đập Đáy, Bác đã nói chuyện, động viên cán bộ, chiến sĩ, nhân dân làm thủy lợi để phát triển sản xuất, bảo vệ mùa màng. Và điều hết sức cảm động là, mùa xuân năm Kỷ Dậu (1969), trước khi Bác đi xa, Bác đã về thăm, trồng cây đa trên đồi Vật Lại. Cây đa ấy đã được mang tên Bác, cùng với đồi cây Vật Lại, trở thành di tích lịch sử, động viên các tầng lớp nhân dân luôn luôn ghi nhớ chăm lo đến việc

trồng cây mà sinh thời Bác đã phát động: "Mùa xuân là tết trồng cây. Làm cho đất nước càng ngày càng xuân".

Với những "đời cây" như vậy, cây cổ thụ ở Hà Tây đã thực sự trở thành những di sản văn hoá quý hiếm, độc đáo của quê hương. Cây cổ thụ còn là nguồn tài nguyên thiên nhiên quý giá, tạo nên sự hài hoà giữa thiên nhiên và con người. Bảo vệ cây cổ thụ là bảo vệ môi trường sinh thái, là một vấn đề vô cùng to lớn mang ý nghĩa toàn cầu. Giữ gìn bảo sắc văn hoá dân tộc, cây cổ thụ cũng phải được xem như một di sản văn hoá đặc biệt, cần được bảo tồn, phát huy. Trong bối cảnh đô thị hoá nông thôn hiện nay, việc bảo vệ các cây cổ thụ ở các làng xã, thôn bản là một việc làm có ý nghĩa cấp bách. Công việc này cần được tiến hành ngay từ khi quy hoạch phát triển kinh tế - xã hội ở nông thôn. Cần phải đưa vào quy hoạch việc bảo tồn cây cổ thụ như bảo tồn các di tích lịch sử văn hoá, danh lam thắng cảnh. Không nên vì xây dựng các công trình mới hiện nay mà triệt phá cây cổ thụ. Đối với những cây gốc bị sạt lở ảnh hưởng đến thân, rễ, cần phải bồi đắp ngay. Cây cũng như con người, có quá trình sinh - diệt. Những cây cổ thụ đang bị cỗi cần

cần được chăm sóc bằng ứng dụng các thành tựu sinh học và công nghệ để có thể làm cho cây tươi tốt, "cải lão hoàn đồng" cho cây...

Những công việc trên cần được phối hợp chặt chẽ giữa ngành Văn hoá - Thông tin với các ngành Khoa học công nghệ, Tài nguyên môi trường, Nông nghiệp và Phát triển nông thôn. Trước mắt, Sở Văn hoá - Thông tin Hà Tây sẽ đề nghị Ủy ban nhân dân tỉnh, Sở Khoa học công nghệ cho tiến hành đề tài nghiên cứu khoa học bảo tồn cây cổ thụ của tỉnh, sau đó thực hiện một dự án bảo tồn với những công việc từ điều tra cơ bản, lập danh mục xếp hạng, đề xuất những giải pháp, việc làm cụ thể, đồng thời đẩy mạnh công tác tuyên truyền để đồng đảo các tầng lớp nhân dân, các địa phương tham gia vào việc bảo tồn nguồn tài nguyên, di sản văn hoá quý giá này.

Suy đến cùng thì cây cổ thụ cũng là sự sinh thành, hoà hợp cùng trời đất và con người. Do đó, việc bảo tồn và phát triển cây cổ thụ cũng là nhằm tạo ra sự hài hoà giữa các yếu tố trời - đất - và con người. Việc cây nhưng là chuyện lớn của nhân sinh vậy./.

D.V.T

(Tiếp theo trang 100)

dân gian đầy bản sắc của Tây Nguyên mới được bảo lưu, gìn giữ và có điều kiện phát triển.

N.V.D

Chú thích:

1 - Có thể xem: Ngô Văn Doanh: "Nhà dài Êđê", trong *Bảo tồn và phát huy bản sắc văn hoá dân tộc*, Tp. Hồ Chí Minh, 1999, tr. 404 - 419; Ngô Văn Doanh, "Người Êđê làm nhà dài như thế nào", *Văn nghệ dân tộc và miền núi*, số 10(50)/1999, tr. 16 - 19.

2 - Có thể tham khảo bài viết của chúng tôi: Ngô Văn Doanh: "Kiến trúc nhà thờ Tây Nguyên", *Tạp chí Kiến trúc Việt Nam*, số 5/ 1998, tr. 53 - 54.

3 - Có thể tham khảo thêm các bài viết của chúng

tôi về nhà rông: Ngô Văn Doanh: "Trở lại Plei Bông", *Văn nghệ Gia Lai - Kon Tum*, số 3, 1987, tr. 102 - 108; Ngô Văn Doanh: "Nhà rông - từ cái nhìn khu vực Đông Nam Á", *Nhà rông, nhà rông văn hoá*, (kỷ yếu hội thảo khoa học), Viện Văn hoá - Thông tin, Hà Nội, 2004, tr. 72 - 77.

4 - Chúng tôi đã viết và công bố nhiều công trình và bài viết về lễ hội bỏ mả và nghệ thuật nhà mồ và tượng mồ Tây Nguyên, trong số đó, có hai cuốn sách:

a - Ngô Văn Doanh: *Nhà mồ và tượng mồ Giarai Bohnar*, Sở Văn hoá - Thông tin và Thể thao tỉnh Gia Lai, Viện Đông Nam Á, Pleiku, 1993.

b - Ngô Văn Doanh: *Lễ hội bỏ mả Bắc Tây Nguyên*, Nxb. Văn hoá dân tộc, Hà Nội, 1995...

Summary: CENTRAL HIGHLANDS - AN OUTSTANDING AND DIVERSIFIED FOLK ARCHITECTURAL ART IN VIETNAM AND THE SOUTHEAST ASIA (PROF. DR. NGO VAN DOANH)

From the general culture of the Central Highlands, the author has looked back to primitive architectural "mode" with a number of symbols and convergent awareness of the spiritual forest and mountain space. The author wrote about the meaning of living houses and charnel houses as well as relating sculpture to show the behaviour towards the worlds of living and the dead of different ethnic peoples in the region and mostly, to point out the valuable culture identity that need to be preserved.